

УДК 78.071.1(436)

ДРОБИШ А. А.

РЕЛІГІЙНИЙ СВІТОГЛЯД ЯК ОСНОВА ТВОРЧОСТІ АНТОНА БРУКНЕРА

Виявлено основоположне значення християнського світогляду А. Брукнера для всього творчого шляху, наголошено на неможливості поєднання такого світогляду з пантеїстичним світосприйняттям. Показано прояв релігійного світогляду як звернення до певних літургійних жанрів (меса, псалом, градуал, антифон, мотет, гімн) та музичне втілення літургійних текстів. Розглянуто також біблійні тексти, які є першоосновою творів А. Брукнера. Оскільки його ранні композиції написані в усталеній традиції церковної музики того часу, то у статті охарактеризовано твори, написані після 1863 року, починаючи з меси *re minor* №1. Найвідоміші духовні твори композитора великої і малої форми проаналізовано крізь призму біографічних фактів та вікових аспектів життєтворчості, згідно з концепцією Н. Савицької. До розгляду залучено також маловідомі, але вагомні літургійні твори малої форми, які не виконуються в Україні, однак мають часом суттєве значення для життя і творчості А. Брукнера. Зважаючи на час створення духовної музики, наголошено, що робота в літургійних жанрах, в основі яких є Святе Письмо, була для А. Брукнера надійною підтримкою, надихала його на роботу над симфоніями.

Ключові слова: релігійний світогляд, віра, Біблія, духовні твори, літургійні тексти, гімн.

В історії західноєвропейської музики, починаючи з доби Бароко, вирізняються лише кілька композиторів, творчість яких тісно пов'язана з життям церкви – це лютеранин Й. С. Бах, католик А. Брукнер, православний А. Пярт. Безумовно, майже всі композитори хоча б один раз зверталися до релігійної тематики, але, розглядаючи творчу спадщину певного майстра, зазвичай спостерігаємо звернення до морально-етичних (ретроспективних) рефлексій у сакральних творах лише наприкінці життя. Н. Савицька зазначає: «Духовна музика у середині 20-х років стає прощальним нахненням Ф. Шуберта (*Ave Maria* на текст В. Скотта op. 52 № 6 – 1825, Меса *мі-бемоль мажор* № 6 для чотирьох солістів, хору й оркестру – 1828, *Tantum ergo* – 1828, *Offertorium сі-бемоль мажор*, Гімн Святому Духу – 1828), в останні роки життя Р. Шумана (Реквієм за Міньоною – 1849), Ш. Гуно («*Stabat Mater*», ораторія «Спокута» – 1882, «Смерть та життя» – 1884), Ф. Ліста («Свята Цецилія», «Святий Христофор», псалми «*Laudate Dominum*», «*De profundis*», Меса, Реквієм, церковні гімни «*Salve Regina*», «*Ave Maris Stella*» для органа), Й. Брамса («4 серйозні наспіви на тексти з Біблії» op. 121), Б. Сметани (Молитва для чоловічого хору – 1880), А. Дворжака (Реквієм op. 89 – 1890, *Te Deum* – 1892), С. Франка (Три хорали для органа – 1890, Урочиста меса – 1888), Е. Гріга («*Ave Maris Stella*» – 1899), К. Сен-Санса (Меса, Різдвяна ораторія, Реквієм, Мотети – 1890 роки)»¹. Тобто в пізньому віці «народжується новий психоемоційний образ автора, чий погляд і вчинки вирізняють далекоглядність і глибину»².

Біографія А. Брукнера є наочним прикладом віри в Бога протягом усього життя, а також вияву цієї віри у його справах – у творчості «для слави Божої». Глибока релігій-

¹ Савицька Н. В. Хронос композиторської життєтворчості : монографія / Наталія Савицька. – Львів : Сполом, 2008. – С. 260.

² Там само, с. 96.

ність, за словами В. Коннова, становить «художній універсум Брукнера»¹, а його автобіографічність «вимірюється масштабами вічності»². Мета статті – розкрити значення релігійного світогляду композитора у його творчості, зокрема духовних творів.

У музикознавчій літературі про А. Брукнера усталилося двояке ставлення – як до пантеїста з нотками містицизму і водночас як до істинного католика. Наприклад, Н. Філімонова вважає, що життя «в безпосередній близькості до природи» сприяло «утвердженню у Брукнера пантеїстичного світосприйняття»³. Відомою є характеристика О. Ланга: «Містик-пантеїст, наділений мовною могутністю Таулера, уявою Екхарта й візіонерським завзяттям Грюневальда, у ХІХ столітті – воістину чудо!»⁴. Більшість українських і російських музикознавців схильні вважати А. Брукнера пантеїстом, не заперечуючи при цьому його усвідомленої релігійності. Однак зазначимо, що це нагадує звинувачення у двоєдушності, виявляє нерозуміння полярності християнського і пантеїстичного світобачення.

В «Большой советской энциклопедии» пантеїзм визначається як «філософське вчення, яке отожднює бога і світ»⁵, за іншим довідником, – це «вірування чи вчення, яке представляє природний світ, включаючи людину, частиною божества»⁶. Варто навести й важливий для розуміння цього поняття відомий вислів А. Шопенгауера: «Пантеїзм – це насамперед форма атеїзму».

Враховуючи прихильність А. Брукнера до католицизму, нагадаємо, що 1865 року папа римський Пій ІХ у додатку до енцикліки під назвою «Силабус» («Список найважливіших оман нашого часу») піддав пантеїзм анафемі. Керівництво кожної церкви одразу повідомляє (зазвичай під час проповіді) своїй пастві про прийняття таких важливих рішень чи документів, тому А. Брукнер, який щотижня слухав проповіді в церкві і спілкувався безпосередньо з представниками духовенства, не міг не знати про це⁷. Крім того, уривки з листів композитора, які наводить К. Хоуї, свідчать, наскільки він беззастережно шанував духовенство і засвоєні ще в дитинстві духовні істини. Тому неможливо уявити своєрідне «роздвоєння особистості» А. Брукнера. Оскільки музикознавці неодноразово вказували на «глибоку релігійність» митця та її вплив на симфонічну творчість, необхідно з'ясувати сутність понять «релігійність» і «релігійна свідомість».

Релігійність (від лат. *religio* – благочестя, святість) визначають як «ціннісно-життєву орієнтацію, суб'єктивну якість свідомості індивіда, його внутрішню здатність до реалізації релігійних установок», а релігійну свідомість – як «спосіб ставлення віруючого до світу завдяки системі поглядів і почуттів, смисл і значення яких

¹ Коннов В. Антон Брукнер и Вена на рубеже ХІХ–ХХ веков / В. Коннов // Музыкальная академия. – 2006. – № 4. – С. 175.

² Там само, с. 180.

³ Музыка Австрии и Германии ХІХ в. : в 3 кн. – Кн. 3. – М. : Композитор, 2003. – С. 355.

⁴ Пантиелев Г. Антон Брукнер [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://belcanto.ru/bruckner.html> – Дата доступа 29.10.2015.

⁵ Соколов В. В. Пантеизм / В. В. Соколов // Большая советская энциклопедия : в 30 т. – Т. 19 : Отоми – Пластырь. – М. : Сов. энциклопедия, 1975. – С. 98.

⁶ Пантеїзм [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki> – Дата доступу: 12.11.2015.

⁷ Цікаво: однією з релігійно-філософських течій, представники яких визнають пантеїзм, є масонство. А серед композиторів-масонів можна назвати В. А. Моцарта, Л. ван Бетховена (якого так шанував А. Брукнер), Й. Гайдна, Ф. Ліста, Я. Сибеліуса. Не менш цікаво, що Пій ІХ у цьому ж «Силабусі» піддав анафемі й таємні товариства (до яких належать масони). Відомо, що масонство було заборонено в Австрії з 1790-х до 1918 р.

становить віра в надприродне»¹. Ознаками релігійної свідомості є «образність, символічність, діалогічність (спілкування з Богом віч-на-віч, без посередників, шляхом молитви), глибока інтимність, складне, незбагненне й суперечливе поєднання ілюзорного і реалістичного, емоційна насиченість, активний вплив на вольові стани особистості чи групи віруючих (релігійної громади)»².

За іншим визначенням, «релігійний світогляд ґрунтується на вірі у надприродні сили»³. Але «щодо причин виникнення релігійної віри, то єдиного погляду <...> у науковців ще не склалося»⁴. Однак чітке й вичерпне визначення віри міститься в Біблії – це «підстава сподіваного, доказ небаченого» (Євр. 11:2). Розглядаючи історію створення найвідоміших духовних творів А. Брукнера, простежимо, яку роль відіграла віра в Бога в житті композитора, як «сподіване» стало реальним.

А. Брукнер систематично звертався до літургійної тематики у своїй творчості. Більше того, саме ця сфера музичних зацікавлень композитора стала не тільки провідною, а й вирішальною для формування його як симфоніста. Ранній період творчості А. Брукнера пов'язаний із перебуванням в *alma mater*, монастирі Санкт-Флоріан (до 1855 року) – це період учнівства і напруженої праці над удосконаленням своєї композиторської майстерності. Своєму учню Карлу Вальдеку А. Брукнер розповідав, що у Санкт-Флоріані десятигодинні заняття за фортепіано і тригодинні за органом були майже щоденними⁵. Водночас у цей період було написано майже двадцять літургійних творів (серед яких – Магніфікат, дві меси, Реквієм, Псалми 22 та 114).

Показово, що першим твором молодого композитора став **гімн «Pange lingua»** (1835) на текст Фоми Аквінського, який виконують на свято Тіла Христового у передвеликодні дні. Христос, який страждає, – центральна постать цього літургійного тексту і християнського віровчення загалом, тому «*Pange lingua*», як відправна точка творчого шляху А. Брукнера, свідчить про укорінений християнський світогляд майбутнього Майстра.

Працюючи органістом у Лінці (1856–1868) і продовжуючи здобувати музичну освіту, А. Брукнер створює шістнадцять духовних творів, серед яких п'ять мес, але перші дві, як «недосконалі», не мають номерів, що, на думку Н. Савицької, свідчить про властивий А. Брукнеру перфекціонізм: «Гранична самовимогливість не дозволила композитору оприлюднити перші дві симфонії»⁶ (які були написані перед месою *re minor* №1) і вважати перші дві меси «достойними» нумерації.

Як відомо, А. Брукнер усвідомив своє композиторське «я» майже в сорок років. Н. Савицька відзначає, що люди творчої професії в такому віці (30–40 років) переживають «акмічну» вершину, тобто творчу зрілість, але А. Брукнер – «безпрецедентне явище». За словами Л. Новака, «усе, що було написано до 1863 року, можемо просто не враховувати: усі ці твори перебували в руслі усталеної традиції церковної музики

¹ Крупська О. Релігійність, релігійна свідомість, релігійні уявлення: психологічний аспект [Електронний ресурс] / О. Крупська. – Режим доступу: <http://vuzlib.com/content/view/442/94/> – Дата доступу: 12.11.2015.

² Там само.

³ Пантеїзм [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki> – Дата доступу: 12.11.2015.

⁴ Крупська О. Релігійність, релігійна свідомість, релігійні уявлення: психологічний аспект [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://vuzlib.com/content/view/442/94/> – Дата доступу: 12.11.2015.

⁵ Howie C. Anton Bruckner. A Documentary Biography / Crawford Howie. – Chapter 3 : Bruckner in Linz: Growing Maturity (1856–1868). – Lampeter : Edwin Mellen Press, 2002. – P. 53.

⁶ Савицька Н. В. Хронос композиторської життєтворчості : монографія / Наталія Савицька. – Львів : Сполом, 2008. – С. 212.

XIX століття»¹. Дослідник вважає, що **меса *ре мінор* № 1**, написана 1864 року, стала першим твором, «у якому цілком визначено заявив про себе геній майстра»².

У квітні 1866 року А. Брукнер завершив Першу симфонію, але з її виконанням виникли труднощі – композитор зіткнувся з байдужістю оточуючого середовища, що стало внутрішнім поштовхом до створення **другої меси *мі мінор***. Приводом стало освячення каплиці нового собору в Лінці. Крім того, А. Брукнер був певною мірою обмежений у дозволених засобах виразності для духовного твору. За словами Н. Філімонової, «<...> у 60-ті роки Загальний німецький союз св. Цецилії розгорнув боротьбу за чистоту католицького богослужіння, відродження традицій вокальних форм. Нападок зазнала церковна музика з інструментальним супроводом – як віденських класиків, Ф. Шуберта, так і А. Брукнера й Ф. Ліста, які жили в той час. Болісно реагуючи на ворожі випадки, А. Брукнер проте не поступився своїми позиціями, не відмовився від виразності оркестрових барв <...>»³. Унаслідок копіткої роботи над музичним утіленням літургійного тексту з'явився твір, завдяки якому сучасники назвали А. Брукнера «Палестриною XIX століття».

Якщо робота над першими двома месами тривала не більше трьох місяців, то над **третьою месою *фа мінор*** – рік (вересень 1867 – вересень 1868 років) через погіршення стану здоров'я. Величезне фізичне й розумове перенапруження призвело ледь не до психічного захворювання, унаслідок чого А. Брукнера відправили на курорт і заборонили писати музику. Досліджуючи психофізіологічні особливості вікових фаз людини, Н. Савицька зазначає: «Найсильніша криза – це криза середнього віку, коли практично в усіх виникала зневіра у власних силах, поглиблювався конфлікт між зовнішнім плином життя і внутрішнім, прихованим шаром. Контрасти оточуючого буття на межі 40–50-ти років загострюються до граничної межі»⁴. Для А. Брукнера це була «духовна криза» – «стан свідомості, який здатен вивести творчу особистість на інший екзистенційний рівень»⁵.

Повернувшись у Лінц, А. Брукнер, усупереч забороні лікарів, почав писати велику месу ***фа мінор* № 3**. Працюючи над твором, він повідомив одного з друзів: «Доктор Фадінгер уже попередив мене про небезпеку божевілля як наслідок захворювання. Дяка Богові! Він урятував мене»⁶. Слова митця підтверджують, що робота саме в літургійному жанрі, в основі якого – Слово Боже, допомогла вийти з кризового стану. Н. Савицька справедливо відзначає: «У моменти гострих духовних криз зосередження на творчості породжує ефект сублимації – тобто розв'язання психологічних конфліктів у принципово іншому духовному просторі, вичерпання їх через мистецтво»⁷. А. Брукнер шукав вихід не просто в мистецтві, а у Слові Божому та його втіленні засобами музики, адже, працюючи зі словом (канонічним текстом), він тлумачив Святе Письмо, розкривав внутрішній зміст тексту насамперед для себе, а потім – і для майбутніх слухачів.

¹ Новак Л. Стиль симфонический и стиль церковный / Л. Новак // Музыкальная академия. – 1997. – № 2. – С. 160.

² Там само.

³ Музыка Австрии и Германии XIX в. : в 3 кн. – Кн. 3. – М. : Композитор, 2003. – С. 341.

⁴ Савицька Н. В. Хронос композиторської життєтворчості : монографія / Наталія Савицька. – Львів : Сполом, 2008. – С. 207.

⁵ Там само, с. 174.

⁶ Белецкий И. Антон Брукнер / Игорь Белецкий. – М. : Музыка, 1979. – С. 30.

⁷ Савицька Н. В. Хронос композиторської життєтворчості : монографія / Наталія Савицька. – Львів : Сполом, 2008. – С. 149.

Прониклива музика «*Kyrie*», «*Benedictus*» та «*Agnus Dei*», сповнена благоговіння, переконує, що композитор чітко усвідомлював, перед Ким він є і про Кого розповідає своєю музикою – про Святого Бога, якому слід вклонитися і лише Йому служити.

Божі обітничі здійснилися – вершиною цього періоду, свідченням композиторської зрілості стали три меси, перед А. Брукнером відкрився шлях до Відня, де він так давно хотів працювати і писати музику. З переїздом до Відня (1868) для А. Брукнера розпочався новий життєтворчий етап. Звільнення від обов'язків церковного музиканта дало йому змогу зосередитися на симфонічній творчості. «“Шлях згори”, від ритуальності католицької літургії до втілення гуманізму “справжньої людяності” шляхом засвоєння досвіду віденського класичного симфонізму, став для Брукнера, таким чином, абсолютно самобутнім <...>»¹, – зазначає В. Коннов. Скрупульозна й відповідальна (перед Богом, церквою та самим собою) робота над музичним утіленням літургійних текстів меси стала основою для формування його симфонічних концепцій².

Першим «віденським» духовним твором є **градуал**³ «**Locus iste**» (найвідоміша з духовних мініатюр), написаний для монастирського хору рідного собору Санкт-Флоріана і виконаний за місяць до прем'єри другої меси *мі мінор*. Вербальний текст піснеспіву, у перекладі – «це місце, створене Богом, – безцінна таємниця», відсилає до молитви старозавітного царя Соломона: «<...> Щоб очі Твої були відкриті на цей храм удень та вночі, на те місце, про яке ти сказав, що покладеш Ім'я Своє там, щоб почути молитву, якою буде молитися Твій раб на цьому місці» (2 Хр.6:20). Звернення до такого тексту є символічним. Відомо, що А. Брукнер із дитячих років, як учень монастирської школи, перебував у стінах Санкт-Флоріана, щоденно споглядав величне внутрішнє вбрання собору, чув могутнє звучання органа. Л. Новак пов'язує «просторість» (рос. «обширность») музики композитора саме з його дитячими враженнями, з атмосферою, у якій зростав і формувався майбутній майстер. Надзвичайно світла, натхненна музика невеликого (48 тактів) градуалу відразу навіває стан умиротворення, занурює в атмосферу божественного. Мабуть, тому деякі музикознавці вважають «*Locus iste*» найкращим із духовних творів А. Брукнера.

Порівняно з першими двома періодами життя, перебуваючи у Відні 28 років, А. Брукнер написав небагато духовних творів – 16⁴. Це, як зазначалося, зумовлено насамперед зосередженням на роботі в симфонічному жанрі. Так, наприклад, між великою третьою месою *фа мінор* (1868) і «*Te Deum*» (1884) була перерва 16 років. Але це не означає, що А. Брукнер «відступив від свого Бога». Розглянемо духовні твори малої форми, написані у період між П'ятою та Шостою симфоніями.

1877 року відбулася невдала прем'єра Третьої симфонії А. Брукнера, але наступного року композитор знайшов сили для творчості і написав кілька духовних творів малої форми. Серед них, на думку брукнерознавців, найбільш незвичайним є **антифон** «**Tota pulchra es Maria**» для тенора, шестиголосного хору й органа. Твір

¹ Коннов В. Антон Брукнер и Вена на рубеже XIX–XX веков / В. Коннов // Музыкальная академия. – 2006. – № 4. – С. 177.

² До речі, брукнерівські меси, як і більшість його симфоній, мають по кілька редакцій (перша – дві, друга і третя – по чотири), над якими композитор працював поряд із симфоніями.

³ Градуал – це група антифонів (зазвичай на вірші з псалмів), які до літургійної реформи II Ватиканського собору виконувались у месі безпосередньо після читання апостольських послань.

⁴ Нагадаємо, що в Санкт-Флоріані протягом 10 років (1845–1855) написано сімнадцять духовних творів та ще шість раніше, у Лінці за 12 років (1856–1868) – шістнадцять.

пов'язаний з ювілеєм Ф. Й. Рюдигера, єпископа Лінца, який розпізнав талант А. Брукнера і був не тільки щирим прихильником його творчості, а й добрим другом. Діатонічність з ладовою перемінністю, прозорість фактури, плагальна гармонізація – усе це допомогло А. Брукнеру створити образ чистої, богобоязної Диви Марії.

Градуал «Os justi» написано 1879 року (у вересні цього ж року А. Брукнер розпочав роботу над Шостою симфонією) і присвячено регенту хору Санкт-Флоріана Ігнацу Траумілеру, одному з головних прихильників реформи церковної музики. Відомо, що цей твір відповідає усім нормам церковної музики: у ньому немає зайвих знаків альтерації, септакордів і квартсекстакордів, а також неприпустимих «сучасних» співзвуч. В основу покладено фрагмент із псалма Давида: «Уста праведного кажуть мудрість, язик же його промовляє про право, закон Бога його – в його серці...» (Пс.36:30-31).

Тричі А. Брукнер звертався до літургійного тексту «*Christus factus est*», біблійною першоосновою якого є слова апостола Павла: «<...> Він упокорив Себе, будучи слухняним аж до смерти, і то смерти хресної <...> тому й Бог повищив Його та дав Йому Ім'я, що вище над кожне ім'я <...>» (Фил. 2:8-9). Саме у Відні А. Брукнер двічі узяв цей текст за основу твору: 1879 року написано восьмиголосний, а 1884 (травень, після Сьомої симфонії та «*Te Deum*») – чотириголосний мотет (виконаний уперше в листопаді, присвячений одному зі студентів Отто Лойдолу), який зараз є одним із найпопулярніших творів малої форми композитора. Вільна форма **мотету «Christus factus est»** зумовлена вербальним текстом. Поєднання гармонічного й поліфонічного складу письма, насиченість хроматикою і відхиленнями в далекі тональності, багатство динамічних відтінків (від *ppp* до *fff*), використання улюбленої композитором риторичної фігури *catabasis* – усіма цими засобами створено напружену атмосферу. Відзначимо, що цей літургійний текст був досить поширений серед композиторів доби Ренесансу і Бароко. Неодноразово звертаючись до цього тексту, А. Брукнер не тільки підтримував і розвивав католицькі богослужбові традиції, а й підтвердив щиру віру в Бога як особистого Спасителя.

Першу версію «**Te Deum**» створено ще під час роботи над Шостою симфонією (завершено у вересні 1881 року) за два травневі тижні. Поштовхом до написання величного «*Te Deum*» стало успішне виконання Четвертої симфонії. Як відомо, А. Брукнер присвятив цей твір своєму «улюбленому Богові» як вдячність за «пережиті у Відні страждання», і цей факт є показовим. По-перше, вдячністю композитора Богові породжено грандіозний за масштабами твір для хору, солістів і симфонічного оркестру, призначений для концертного виконання. По-друге, тематика тексту далека від пантеїстичної, весь вербальний текст гімну насичений уривками з Біблії. Нарешті, по-третє, кожна глибоко віруюча людина відчуває особливе покликання до свідчення іншим людям про Божу ласку, любов та милість, що й здійснив А. Брукнер. Напевно, саме тому примхлива віденська публіка одразу прийняла «*Te Deum*», і він став відомим за межами Австрії.

Другу версію «*Te Deum*» було написано майже через три роки, уже після завершення Сьомої симфонії. Зважаючи на хронологію створення духовної музики, зауважимо, що робота в літургійних жанрах, в основі яких є Слово Боже, була для А. Брукнера надійною підтримкою, надихала його на роботу над симфоніями. Працюючи над Восьмою симфонією (вересень 1884 – серпень 1887), А. Брукнер знайшов сили написати чотири духовні твори на замовлення. Вони малої форми, зовсім різні за змістом і музикою, спільне у них – призначення для храму, місця присутності Божої.

1885 року А. Брукнеру замовили написати два гімни до святкування в Лінці сторіччя від дня заснування католицької єпархії. Першим написано **мотет «Esse sacerdos magnus»** для мішаного хору, трьох тромбонів і органа. В основі тексту твору – фрагмент із 44-го розділу неканонічної книги Сіраха, у якому йдеться про заповіт Бога Аврааму як отцю народів (що символізує початок Церкви) та доксологія¹. Другий мотет «*Virga Jesse*», на початку якого композитор написав аббревіатуру *AMDG*², апелює до пророцтва Захарії про Ісуса Христа як Гілки (Пагінець) від кореня Есея. У тексті Христос зображений як джерело Божої благодаті, від Якого Церква бере початок, адже саме Він дав їй життя Своєю жертвовною смертю та воскресінням, ставши її Головою. Ймовірно, А. Брукнер звернувся до цього символічного тексту завдяки віровченню католицької церкви (що вона апостольська, вселенська церква, походить саме від Ісуса).

Наступного, 1886 року А. Брукнер гармонізував один із чотирьох так званих маріанських³ **антифонів «Ave regina caelorum»**, до якого досить часто звертали композитори Ренесансу й Бароко. Роботу замовив старший послушник Клостернойбургського абатства Фердінанд Шольциг. Хоча зазначені твори написані на замовлення, А. Брукнер обирав літургійні тексти самостійно і ставився до їх музичного втілення з притаманною йому старанністю, чітко усвідомлюючи відповідальність перед Богом.

В останні роки життя, коли стан здоров'я композитора різко погіршився, він продовжував працювати. На думку Н. Савицької, у цей період «творчий труд стає самогіперболізацією, він суттєво підвищує вітальні ресурси і можливості організму, натомість вимагає самодисципліни, максимальної напруги волі та усіх духовних здібностей, мудрого сприйняття свого, єдиного і неповторного життя як вищої непорушності»⁴. 1891 року А. Брукнер починає роботу над Дев'ятою симфонією, якої, як відомо, він не завершив. Але наступного року митець пише **гімн** для хору свого рідного Санкт-Флоріана «**Vexilla regis**» (на слова християнського поета і священника VI століття Венантіуса Фортунатуса), який, згідно з церковною традицією, був виконаний під час великого посту, напередодні Великодня. Відповідно до тексту (прославляється хрест, на якому було розп'ято Христа, щоб дарувати свободу і прощення гріхів людям), А. Брукнер акцентував шлях «від смерті до життя» у кінці кожної строфи і таким чином показав незбагненне значення жертви Христа.

Невдовзі після «*Vexilla regis*» Ріхард Хойбергер⁵ замовив А. Брукнеру **святковий гімн** до відкриття міжнародної виставки музики і театру. Символічно, що композитор звернувся до Біблії в німецькому перекладі М. Лютера й обрав останній, 150 псалом із книги Псалмів. Цей гімн став останнім духовним твором митця, своє-

¹ Доксологія – це славослів'я, прославлення Бога, яким традиційно закінчуються молитви і служби в католицькій церкві.

² Аббревіатура розшифровується як «Ad maiorem Dei gloriam», що в перекладі означає «до більшої слави Божої» і є девізом ордену єзуїтів.

³ Маріанські антифони – чотири богородичні піснеспіви католицького і православного богослужіння, до яких належать «Alma Redemptoris mater» («Благодатна Мати Спасителя»), «Ave regina caelorum» («Радій, Царице небес»), «Regina caeli» («Цариця неба») и «Salve Regina» («Радій, Царице»).

⁴ Савицька Н. В. Хронос композиторської життєтворчості : монографія / Наталя Савицька. – Львів : Сполом, 2008. – С. 149–150.

⁵ Ріхард Хойбергер (1850–1914) – австрійський музичний критик, диригент, композитор. З 1878 року був диригентом Віденської співочої академії.

рідним «провісником» його смерті – визволення від земних турбот і страждань. Псалом 150 – це заклик до грандіозного прославлення Бога, ключовим словом якого є «хваліте». Із перших звуків вражає сила й міць оркестрового звучання, а трактування хорової партії нагадує біблійні картини поклоніння з книги Об'явлення Івана Богослова.

Діаметрально протилежним є характер музики Дев'ятої симфонії, до якої А. Брукнер звернувся після Псалма. З цього приводу Є. Царьова пише: «Усі три частини Дев'ятої симфонії, які завершив Брукнер, перейняті відчуттям катастрофи. У першій із них постає образ невблаганної долі, що нагадує про Дев'яту Бетховена. У другій, Скерцо, з'являється відтінок ірреальності, постає те, що лякає й загрожує, наполегливо переконує слухача <...> Чим далі веде за собою музика Адажіо, тим непохитніше зростає її внутрішнє напруження, доки, досягнувши головної кульмінації, у якій, власне, нічого не розв'язується, вона не змовкає, ніби вичерпавши всі свої сили»¹. В. Коннов зазначає: «Брукнер завжди був упевненим у непорушності “закону упокорення”, на якому тримається світ, – незважаючи на зростання в його творчості, починаючи з Шостої симфонії, настроїв трагічної збентеженості і катастрофічності світосприйняття»². Цим твердженням, утім, не заперечується брукнерівська віра, а підтверджується думка Н. Савицької про особливості пізнього віку, для якого характерна переоцінка цінностей.

Влучну характеристику творчості композитора і взагалі всьому його творчому шляху дає Л. Новак: «Незаперечне одне: Брукнеру властива настільки явно виражена, настільки глибока й незгасима релігійність, що він просто не міг писати інакше, ніж у руслі “зверненості [рос. “обращённости”] до Бога»³. Осмислюючи життєтворчість А. Брукнера, доходимо висновку: жива й дієва віра в Бога була стрижнем усіх творчих звершень митця, зокрема, його духовної музики, допомагала в тяжкі часи й відновлювала сили для подальшої праці, яка тривала до останнього подиху.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Белецкий И. Антон Брукнер / Игорь Белецкий. – М. : Музыка, 1979. – 88 с.
2. Коннов В. Антон Брукнер и Вена на рубеже XIX–XX веков / В. Коннов // Музыкальная академия. – 2006. – № 4. – С. 172–181.
3. Крупська О. І. Релігійність, релігійна свідомість, релігійні уявлення: психологічний аспект [Електронний ресурс] / О. І. Крупська. – Режим доступу: <http://vuzlib.com/content/view/442/94/> – Дата доступу: 12.11.2015.
4. Музыка Австрии и Германии XIX в. : в 3 кн. – Кн. 3. – М. : Композитор, 2003. – 456 с.
5. Неболюбова Л. Брукнер і Вагнер: новий варіант старої проблеми / Лариса Неболюбова // Українське музикознавство : наук.-метод. зб. – Вип. 30. – К. : НМАУ ім. П. І. Чайковського, 2001. – С. 228–236.
6. Новак Л. Стиль симфонический и стиль церковный / Л. Новак // Музыкальная академия. – 1997. – № 2. – С. 159–166.
7. Пантеїзм [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki> – Дата доступу: 12.11.2015.

¹ Царева Е. Антон Брукнер / Е. Царёва // Музыкальная жизнь. – 2005. – № 3. – С. 30–31.

² Коннов В. Антон Брукнер и Вена на рубеже XIX–XX веков / В. Коннов // Музыкальная академия. – 2006. – № 4. – С. 180.

³ Новак Л. Стиль симфонический и стиль церковный / Л. Новак // Музыкальная академия. – 1997. – № 2. – С. 159.

8. Пантиелев Г. Антон Брукнер [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://belcanto.ru/bruckner.html> – Дата доступа 29.10.2015.
9. Савицька Н. В. Хронос композиторської життєтворчості : монографія / Наталія Савицька. – Львів : Сполом, 2008. –
10. Соколов В. В. Пантеизм / В. В. Соколов // Большая советская энциклопедия : в 30 т. – Т. 19 : Отоми – Пластырь. – М. : Сов. энциклопедия, 1975. – Ст. 98.
11. Царёва Е. Антон Брукнер / Е. Царёва // Музыкальная жизнь. – 2005. – № 3. – С. 27–31.
12. Howie C. Anton Bruckner. A Documentary Biography / Howie Crawford. – Chapter 3 : Bruckner in Linz: Growing Maturity (1856–1868). – Lampeter : Edwin Mellen Press, 2002. – 127 p.

Дробыш А. А. Религиозное мировоззрение как фундамент творчества Антона Брукнера. Выявлено основоположное значение христианского мировоззрения А. Брукнера для всего творческого пути и акцентировано внимание на невозможности соединения такого мировоззрения с пантеистическим мировосприятием. Показано проявление религиозного мировоззрения в обращении к определённым литургическим жанрам (месса, псалом, градуал, антифон, мотет, гимн) и музыкальном воплощении литургических текстов. Рассмотрены также библейские тексты, являющиеся первоосновой созданных А. Брукнером произведений. Поскольку ранние творения композитора написаны в духе устоявшейся традиции церковной музыки того времени, в статье освещены созданные после 1863 года произведения, начиная с мессы *ре минор* № 1. Духовные произведения композитора крупной и малой формы проанализированы сквозь призму биографических фактов и возрастных аспектов жизне-творчества, согласно Н. Савицкой. Рассмотрены также малоизвестные, неисполняемые в нашей стране, но весомые литургические произведения малой формы, написание которых имело порой немаловажное значение в жизни и творчестве А. Брукнера. Учитывая хронологию создания духовной музыки, подчёркнуто, что работа в литургических жанрах, основанных на Священном Писании, была для А. Брукнера надёжной поддержкой, вдохновляла его на работу над симфониями.

Ключевые слова: религиозное мировоззрение, вера, Библия, духовные произведения, литургические тексты, гимн.

Drobysch A. A. Religious Worldview as Foundation of Anton Bruckner's Creative Work. The article considers the concept of “religious worldview” and the basic value of the Christian worldview for A. Bruckner's creative work. The attention is focused on the impossibility of the connection of such a worldview with a pantheistic perception of the world. His religious worldview is reflected in his use of certain liturgical genres (like mass, psalm, antiphon, motet, hymn) and making musical interpretations of liturgical texts. Biblical texts that serve as the fundamental influence on A. Bruckner's musical works are also analysed. As the early creations of the composer were written in the spirit of the traditional church music of that time, this article focuses on the works he created after 1863, starting with *Mass d minor* № 1. His best known spiritual works in large and small form are analysed through the prism of biographical facts and age-related aspects of creative work that have been examined in N. Savytska's monograph. His small-form liturgical works that are lesser known and rarely performed in this country are also considered, as they held significant value in the life and work of A. Bruckner. Taking into account the chronology of the creation of sacred music, we draw the conclusion that his Scripture-based work in the liturgical genre provided A. Bruckner with moral support, and inspired him to create his symphonies.

Keywords: religious worldview, faith, Bible, spiritual works, liturgical texts, hymn.